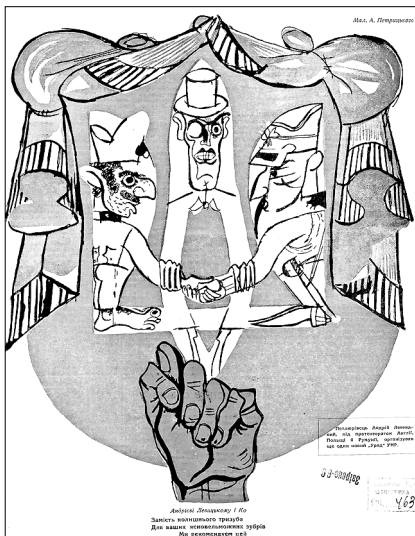

Мал. 23

Мал. 24

1. Артемова Е. А. Карикатура как жанр политического дискурса : дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук / Артемова Е. А. — Волгоград, 2002. — 237 с.
2. Карикатура // Словник української мови: в 11 томах. — Т. 4. — 1973. — С. 105. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/karykatura>
3. Bordieu P. The weight of the world / Bordieu P. — Cambridge, 1999. — 337 с.
4. Semel J. Purify and destroy. The political uses of massacre and genocide / Semel J. — London : Hurst & co, 2007. — 437 с.

В. С. Єременко

УДК 94(477)351.853

ДО ПИТАННЯ ПРО УНІФІКАЦІЮ ОПИСІВ ПАМ'ЯТНИКІВ І ПАМ'ЯТНИХ МІСЦЬ ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано стан описів пам'ятників та пам'ятних знаків жертвам Голодомору в Україні, сформульовано пропозиції щодо уніфікації таких описів.

Ключові слова: Україна; пам'ятники і пам'ятні знаки жертвам Голодомору; пам'ять.

В статье проанализировано состояние описания памятников и памятных знаков жертвам Голодомора в Украине, сформулированы предложения по унификации таких описаний.

Ключевые слова: Украина; памятники и памятные знаки жертвам Голодомора; память.

This article analyzes the descriptions of monuments and memorials to the victims of Great Famine in Ukraine. The author suggests some approaches to standardization of descriptions.

In Ukraine at state level fully certain rules and order of description of monuments are already set, these rules are lighted up in the index cards of cultural heritage objects. They it's good carefully thought out and scientifically structured.

For basis of stowage of descriptive base of monuments and memorable signs to the victims of Great Famine it's possible to take the Index card made by us, ratified by the order of Ministry of culture from May, 13 in 2004. This card has such parts: the name of object, its kind, type, category, date of creation and place of establishment.

Keywords: Ukraine; monuments and memorable signs to the victims of Great Famine; memory.

Пам'ятником прийнято вважати архітектурну або скульптурну споруду, зазвичай зведена в пам'ять про відомих державних, політичних, культурних діячів або з приводу шанування визначних історичних дат та героїчних подій. Пам'ятнику за його природою притаманна функція активної суспільної дії. Він покликаний впливати на суспільну свідомість, формувати певним чином образ постаті, події або явища в колективній пам'яті. З огляду на це, в основу спорудження пам'ятника найчастіше покладається ідея, яка маніфестує процеси й тенденції в політиці, культурі, суспільстві в цілому. Отже, він несе певне ідеологічне навантаження та відіграє відповідну роль у формуванні свідомості [5, с. 265–266]. До того ж пам'ятники, монументи й меморіали є важливими символічними місцями для артикуляції національної ідентичності. Вони є найефективнішими механізмами акумулювання та трансляції символів, знаків, цінностей, передовсім націоналізму, оскільки такі символи не лише згуртовують і єднують, але й надихають особливим емоційним духом. Таким чином, вони виступають однією з форм соціального конструювання реальності, того, що науковці трактують як «уявні спільноти» [1, с. 9; 4, с. 59; 7, с. 85].

Голод-геноцид 1932–1933 рр. належить саме до таких знакових символів, збереження пам'яті про які сприяє формуванню української ідентичності. Через репресивну політику радянського тоталітарного режиму ця

Фото 1. Автор — Кирило Денисов

пам'ять тривалий час зберігалася лише в діаспорі. Саме там з'явилися на відзнаку 50-х роковин трагедії перші пам'ятники й монументи. В Україні ж спорудження пам'ятників, знаків, хрестів у пам'ять про загиблих під час Голодомору почалося лише наприкінці 1980-х рр. Тоді в самому Києві було встановлено меморіальний знак на Михайлівській площі (Фото 1, 2). Пам'ятник-меморіал жертвам голоду також було споруджено біля Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, що на Лубенщині, в інших місцях.

Попри те, що тему Голодомору активно вивчають вітчизняні історики, проблематика меморіалізації Голодомору залишається малодослідженою. Взагалі до останнього часу ми не маємо досить повних уявлень про те, скільки пам'ятників і пам'ятних місць жертвам Голодомору встановлено в нашій країні й за кордоном, де саме вони розташовані, який вигляд мають, хто є їхніми авторами, якою є коротка історія їх створення. Також слід відзначити неповноту та хаотичність описів пам'ятників жертвам Голоду, що є закономірним, зважаючи на те, що укладали їх, як правило, не професіонали, а просто небайдужі аматори.

Мета статті — проаналізувати стан описів пам'ятників та пам'ятних знаків жертвам Голодомору в Україні й запропонувати певні підходи до уніфікації таких описів.

Одним із найпопулярніших ресурсів, у якому зібрано інформацію про пам'ятники жертвам Голодомору в Україні, є «Вікіпедія» [6]. У вміщеній на цьому ресурсі статті «Пам'ятники жертвам Голодомору в Україні (1932–1933)» опис зазначених пам'ятників, структуровано за такою схе-

мою: населений пункт, назва, дата встановлення, розміщення, координати, фото, короткі відомості. Наразі ресурс містить інформацію про 119 пам'яників жертвам Голодомору у 18 областях України. Деталізована картина така: Вінницька область — 1 (с. Андрушівка Погребищенського району); Дніпропетровська область — 3 (Жовті Води, Кривий Ріг, П'ятихатки); Донецька область — 1 (Маріуполь); Житомирська область — 23 (Великі Гадомці Бердичівського району, Городське Коростишівського

Фото 2. Автор — Кирило Денисов

району, Житомир, Попільнянський район: Жовтневе (Жидівці), Коростишів, Липки, Макарівка, Попільня, Попільня (село), Почуйки, Строків, Турбівка, Харліївка, Ходорів; Лісна Рудня Романівського району, Малин, Новий Завод, Овруч, Хвосня Овруцького району та ін.); Запорізька область — 1 (Гуляйполе); Київ — 3; Київська область — 8 (Біла Церква, Боярка, Бровари, Вишгород, Літки, Обухів); Луганська область — 2 (Луганськ, Северодонецьк); Львів — 1; Миколаїв — 1; Одеська область — 2 (Одеса, Роздільна); Полтавська область — 3 (Лохвиця, Лубни, Стовбина Долина); Сумська область — 11 (Беседівка, Велика Чернеччина, Гаї Роменського району), Гринівка Недригайлівського району, Недригайлів, Ромни, Сміле Роменського району, Суми, Хмелів Роменського району, Хоружівка Недригайлівського району, Штепівка); Тернопільська область — 6 (Ангелівка Тернопільського району, Біла того ж району, Вага Підгаєцького району, Тернопіль, Озеряни Борщівського району, Пищатинці Борщівського району); Харківська область — 18 (Артемівка Кегичівського району, Богуславка Борівського району), Василенкове, Ізюм, Катеринівка Лозівського району, Кегичівка, Красноград, Краснокутськ, Первомайського району, Покотилів-

ка, Полкова Микитівка, Чепіль, Черкаська Лозова); Харків — 2; Хмельницька область — 2 (Ізяслав, Плужне); Херсонська область — 1 (Білозерка); Чернігівська область — 8 (Бахмач, Дубовий Гай Прилуцького району, Мена, Ніжин, Ольшана Ічнянського району, Орлівка Куликівського району, Сокиринці Срібнянського району, Срібне).

Попри всі позитивні моменти, що несе в собі ця інформація, слід визнати її несистематичною. Вона хибує не лише на неповні дані про окремі пам'ятники — навіть за встановленою на ресурсі схемою — безперечно неповним є також і сам перелік цих пам'ятників.

Наприклад, у працях відомий дослідник Олександра Веселова називає чимало пам'ятників жертвам Голодомору, які не згадуються у «Вікіпедії». Так, за інформацією дослідниці, 1989 р. було встановлено перший пам'ятник на кошти сільради в с. Різуненковому Коломацького району Харківської області. Того ж таки року відкрито Меморіал пам'яті жертв сталінського терору в с. Паньківці Старосинявського району на Хмельниччині [2, с. 831]. В іншій роботі цієї ж авторки згадується про те, що 22 квітня 1990 р. було відкрито пам'ятний знак жертвам Голодомору в с. Заруддя Кременчуцького району. На стелі — великий православний хрест з написом «Мученикам 1933-го від нащадків, яким повернули право на пам'ять». Через 57 років після винищувального 1933 р. односельці загинули від голодного мору в с. Пустовіти Миронівського району на Київщині також установили скромний пам'ятник — чотиригранну пірамідку з православним хрестом, а поруч — два кам'яні стовпи, як символи невгасних свічок народної пам'яті [3]. Зауважимо, хоча О. М. Веселова подає цікавий матеріал про історію встановлення тих чи інших пам'ятників і їхній опис, усе ж привертає увагу деяка хаотичність і описів та відсутність у них системи.

Між тим, в Україні на державному рівні вже давно встановлено цілком певні правила й порядок опису пам'ятників, котрі, зокрема, застосовуються в облікових картках об'єктів культурної спадщини. Вони є добре продуманими й науково структурованими.

За основу складання описової бази пам'ятників і пам'ятних знаків жертвам Голодомору можна брати Облікову картку, складену нами, затверджену наказом Міністерства культури від 13 травня 2004 р. (Таблиця 1). Ця картка має такі структурні одиниці: найменування об'єкта, його вид, тип, категорія, дата створення і місце встановлення.

**ОБЛКОВА КАРТКА
об'єкта культурної спадщини**

Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 в Україні		
(Найменування об'єкта)		
Вид	Тип	Категорія пам'ятки
Монументальне мистецтво	Споруда	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини
1. Дата утворення об'єкта:		
1993 р.		
2. Місцезнаходження об'єкта:		
м. Київ, Шевченківський р-н., Михайлівська площа, біля муру Михайлівського Золотоверхого монастиря		
3. Охоронний № пам'ятки:		
Охоронний № не присвоєно		
4. Дати і № рішень, відповідно до яких пам'ятку взято на державний облік та визначено її категорію:		
Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.06.2011 № 10/38-11		
5. Функціональне використання:		
Сучасне використання	Первісне призначення	Інші (протягом часу існування об'єкта)
Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 в Україні	Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 в Україні	Немає
6. Стильний опис об'єкта:		
Розміщення	Пам'ятний знак в історичному середмісті (Верхнє місто). Розміщений на Михайлівській площі, що обмежена вулицями: Десятинною, Великою Житомирською, Трьохсвятительською, Михайлівською і Володимирським проїздом; біля муру Михайлівського Золотоверхого монастиря.	
Характеристика об'єкта	Стела з брил сірого граніту стоїть на невисокому гранітному постаменті. В камені висічено отвір у формі широкого хреста, в якому вертикально закріплено стилізовану постать Богоматері з чорного металу (бронзи), в центрі якої, за принципом канонічної іконної композиції «Богоматір Одигітрія», на просвіт вирізаний силует дитини з широко розведеними руками. У верхній частині стели на камені викарбовано дати «1932, 1933». До підніжжя насипано землю, привезену з усіх областей України та з Автономної Республіки Крим. Завдяки вдало знайденому силуетові та виразному зіставленню матеріалів мотив хреста, що повторюється в композиції, виразно сприймається в навколишньому середовищі. Предметом охорони пам'ятки може бути визначено загальний об'єм пам'ятника від стилобату до завершення, його композиційне й стилістичне та пластичне вирішення, деталі зображень, матеріально-технічну структуру пам'ятки та окремих її частин (бронза, граніт).	
Наявність творів мистецтва	Немає	

Таблиця 1. Продовження

7. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця)

Є самостійним об'єктом

8. Ступінь зхоронності об'єктів:

Загальний технічний стан — задовільний | Матеріали: граніт, бронза.

9. Наявність науково-проектної документації:

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, інв. №

10. До облікової картки додаються графічні матеріали та фотофіксація:

Найменування матеріалів	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Генплан з позначенням зон охорони	1	2011	ВІЗІКОМ
План об'єкта			
Фото загального вигляду об'єкта	3	2012	Денисов К. Ю.

Облікову картку склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання

Опис пам'ятників і пам'ятних місць необхідно доповнювати конкретизованим історичним описом — історичною довідкою, приклад якої тут також наведено (Таблиця 2).

Звичайно, подані в довідці інформація й наукова література потребують доповнення та доопрацювання з урахуванням новітніх наукових досягнень у вивченні історії Голодомору. Водночас робота, проведена у зазначеному вище напрямі щодо фіксації та уніфікації пам'ятників і пам'ятних місць жертв Голодомору, дасть змогу конкретизувати й увиразнити меморіальний простір України, стане в нагоді дослідникам історичної пам'яті, а також усім, хто цікавиться проблематикою Голоду.

Таблиця 2**Коротка історична довідка**

Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 в Україні
 Михайлівська пл.

Пам'ятний знак розміщено на Михайлівській площі, біля муру Михайлівського Золотоверхого монастиря, ліворуч від дзвіниці. Є одним з елементів, який формує простір Михайлівської площі.

Автори: скульптор В. Перевальський, архітектор М. Кислий.

Розміри: 2,6×3,4×0,8 м.

Будівник: ТВО «Художник».

Замовник: Комітет охорони і реставрації пам'яток історії, культури та історичного середовища.

Відкрито 2 вересня 1993 р. з нагоди 60-роковин однієї з найбільш глобальних трагедій історії українського народу ХХ ст. — Голодомору 1932–1933 рр. Фізичне винищення українських хліборобів штучним голодом — свідомо й цілеспрямована акція сталінського тоталітарного режиму. Запровадження насильницької колективізації сільського господарства, злочинна і водночас грабницька політика «розкуркулення», повернення до продрозкладки, здійснення хлібозаготівель у формі т. зв. твердих завдань до двору, вивезення хліба до союзних республік, зокрема до Росії, й на експорт, руйнація продуктивних сил сільськогосподарського виробництва призвели до масової смертності України.

У 1932–1933 р. надзвичайні хлібозаготівельні комісії вилучили в колгоспах не тільки продовольче й насіннєве зерно. Масова смертність спостерігалася не тільки в селах, але й у містах. У ці роки в УСРР загинуло близько 4 млн селян.

Тривалий час справжні причини і наслідки Голодомору в Україні замовчувалися. Коли Україна здобула незалежність, було оприлюднено архівні документи, визначено справжніх винуватців геноциду, держава встановила День пам'яті жертв Голодомору, котрий щорічно відзначається в Україні в четверту суботу листопада.

Стела з брил сірого граніту стоїть на невисокому гранітному постаменті. В камені висічено отвір у формі широкого хреста, в якому вертикально закріплено стилізовану постать Богоматері з чорного металу (бронзи), в центрі якої, за принципом канонічної іконної композиції «Богоматір Одігітрія», на просвіті вирізано силует дитини з широко розведеними руками. У верхній частині стели на камені викарбовано дати «1932, 1933». До підніжжя наспано землю, привезену з усіх областей України та з Автономної Республіки Крим.

Завдяки вдало знайденому силуетові та виразному зіставленні матеріалів мотив хреста, що повторюється в композиції, виразно сприймається в навколишньому середовищі.

Пам'ятний знак символізує мученицьку смерть безвинно вигублених голодом мільйонів — дітей України, скорботу, пам'ять та безсмертя.

Джерела:

1. Звід пам'яток історії та культури України. — Кн. I. — Ч. II. — К., 2004. — С. 847.
2. Міщенко О. В. Безкровна війна / Міщенко О. В. — К. : Молодь, 1993. — 47 с.
3. Шульга І. Г. Людомор на Поділлі : До 60-річчя голодомору / Шульга І. Г. — К. : Республіканська асоціація українознавців, 1993. — 235 с.
4. Якименко М. А. Крах однієї утопії / Якименко М. А. — Х. : Прапор, 1993.
5. Пахоренко В. Правда про голод на Україні / В. Пахоренко // Жовтень. — 1989. — № 1, 2.
6. Кульчицький С. 1933 — трагедія голоду / С. Кульчицький // Літературна Україна. — 1989. — 29 січня.
7. Коваленко Л. Б. 33: Голод (народна книга-меморіал) / Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. — К. : Радянський письменник, 1991. — 584 с.

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження і поширення націоналізму / Б. Андерсон. — К. : Критика, 2001. — 272 с.
2. Веселова О. М. Увічнення пам'яті жертв голоду-геноциду / О. М. Веселова // Голод 1932–1933 років в Україні: причини і наслідки. — К. : Наукова думка, 2003. — 831 с.
3. Веселова О. Пам'ятні знаки і пам'ятники жертвам голоду-геноциду 1932–1933 рр. в Україні : [Електронний ресурс] / Веселова О. — Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/publication/pamyatni-znaki-i-pam-yatniki-zhertvam-golodu-genotsidu-1932-1933-rr-v-ukraini>
4. Винайдення традицій / за редакцією Е. Гобсбаума, Т. Рейнджера. — К. Ніка-Центр, 2005. — 448 с.
5. Національна та історична пам'ять : словник ключових термінів / кер. авт. кол. А. М. Киридон. — К. : Пріоритети, 2013. — 436 с.
6. «Пам'ятники жертвам Голодомору в Україні (1932—1933). [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятники_жертвам_Голодомору_в_Україні_%281932—1933%29
7. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Сміт Ентоні Д. — К. : Основи, 1994. — 224 с.

Н. В. Бем

УДК 94(477)342«1931»

**«НОВЕ ПІДНЕСЕННЯ» КОЛГОСПНОГО РУХУ 1931 р.
ТА ЙОГО ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ У НАСТРОЯХ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА**

В статті досліджується стан українського селянства в 1931 р. під час нової хвилі суцільної колективізації.

Ключові слова: українське селянство; політичні настрої; колективізація.

В статье исследуется положение украинского крестьянства в 1931 г. во время новой волны коллективизации, политические настроения хлеборобов, их сопротивление жестоким мерам сталинского руководства.

Ключевые слова: украинское крестьянство; политические настроения; коллективизация.

This article analyses the condition of Ukrainian farmers in a time of collectivization company of 1931, investigates the political sentiments of the peasantry.

Introduction of the program of collectivization in 1931 at first gave grounds to do optimistic conclusions. The planed tasks of «new prosperity» of a collective farm motion, after erections of «Колгоспцентр» and «Напркомзем», were executed with passing. That was planned on all in 1931 was almost executed already in spring this year. But afterwards verifications, in particular instructors